

DASAR DASAR TIORI NULIS

ku

NUNUY NURJANAH

JURUSAN PENDIDIKAN BAHASA DAERAH

FAKULTAS PENDIDIKAN BAHASA DAN SENI

INSTITUT KEGURUAN DAN ILMU PENDIDIKAN

BANDUNG

1992

DAFTAR EUSI

BAB I. BUBUKA

- 1.1 Harti Nulis
- 1.2 Nulis Mangrupa Hiji Kaparigelan Ngagunakeun Basa.....
- 1.3 Nulis Hiji Cara Ngayakeun Komunikasi.....
- 1.4 Nulis jeung Ngarang.....
- 1.5 Fungsi Nulis.....
- 1.6 Gunana Nulis.....
- 1.7 Rupa-rupa Tulisan.....

BAB II. DASAR. DASAR TIORI NULIS

- 2.1 Parabot Ngantebkeun Ide
- 2.1.1 Topik.....
- 2.1.2 Tema.....
- 2.1.3 Tujuan.....
- 2.1.4 Wangun.....
- 2.1.5 Pamarekan.....
- 2.1.6 Raraga Karangan.
- 2.1.7 Judul.....
- 2.2 Perabot Ngutarakeun Gagasan.....
- 2.2.1 Kalimah Efektif.....
- 2.2.2 Paragraf.....
- 2.2.3 Ejahan.....

LAMPIRAN-LAMPIRAN

- 1 Conto Raraga Hiji Karangan.....
- 2 Conto Hiji Karangan.....

BAB I BUBUKA

1.1 Harti Nulis

Kecap 'nulis' asalna tina kecap 'tulis' maké rarangken hareup N- (nasal) anu ngandung harti 'ngalakukeun'. Tina leu harti ébréh yén nulis téh mangrupa hiji kagiatan.

Naon ari nulis téh?

Nurutkeun LBSS (1985:540), nulis téh nya éta nyieun aksara atawa angka dina kertas jsté. ku parantina. Nulis nya éta nurunkeun lambang-lambang grafik anu ngagambarkeun basa hiji jalma, nepi ka jalma lian bisa nyangkem éta basa tina gambaran grafik tadi (Tarigan, 1982). Satuluyna Tarigan ngébréhkeun yén gambar ogé mungkin bisa méré ma'na, tapi teu nuduhkeun gembengan basa. Ari nulis mah mangrupa wawakil tina gembengan basa. Hal ieu pisan anu ngabedakeun antara gambar jeung tulisan, antara ngagambar jeung nulis.

Tina wangenan di luhur bisa dicindekkeun yén nulis bisa dihartikeun nurunkeun lambang-lambang grafik anu ngagambarkeun. gembengan basa hiji jalma.

1.2. Nulis Mangrupa Hiji Kaparigelan Ngagunakeun Basa

Kaparigelan ngagunakeun basa ngawengku opat komponén nya éta:

- a. kaparigelan ngaregepkeun (listening skills) ;
- b. kaparigelan nyarita (spaking skills);
- c. kaparigelan maca (reading skills); jeung
- d. kaparigelan nulis (writing skills).

Kaparigelan-kaparigelan di luhur téh raket patalina ti mimiti ngaregepkeun, nyarita, maca, jeung nulis. Opat kaparigelan ieu enas-enasna mangrupa hiji beungkeutan anu gembeng, mangrupa komponén tina kaparigelan ngagunakeun basa .

Tina péréléan di luhur ébréh yén nulis mangrupa salah sahiji komponén tina kaparigelan ngagunakeun basa. Atawa nulis téh mangrupa hiji kaparigelan ngagunakeun basa.

1.3 Nulis Hiji Cara Ngayakeun Komunikasi

Unggal manusa ngabogaan ide/gagasan jeung kahayang anu kudu diwujudkeun sacara nyata. Cara ngawujudkeunana tangtu kudu merenah ngarah kaharti ku balaréa/jalma lian. Gagasan bisa kaharti atawa kanyahoan ku balaréa lamun maké hiji pakakas nya éta basa. Basa anu puguh éntép seureuhna, alur, tur écés pamaksudanana ilaharna aya dina karya tulis.

Tina katerangan di luhur bisa dicindekkeun yén nulis mangrupa hiji cara pikeun ngayakeun komunikasi.

1.4 Nulis jeung Ngarang

Istilah nulis sok disaruakeun jeung istilah ngarang. Nurutkeun harti kecapna, nulis jeung ngarang téh béda.

tulis, nulis, lem. nyerat, nyieun aksara atawa angka dina kertas jste. ku parantina ; tulisan, aksara jste, nu ditulis (LBSS, 1985:540).

karang, ngarang, nyieun atawa nvusun carita ; karangan hasil ngarang: pangarang, tukang ngarang. (LBSS, 1985: 214).

Malah kana ngarang mah loba kénéh para ahli anu méré wangenan. Ngarah tétéla, urang tulis baé.

Ngarang téh nya éta ngawujudkeun cipta ku jalan ngaréka kaéndahan (M.A. Salmun, 1963:15).

Ngarang mangrupa susunan basa anu mangrupa ébréhan pikiran, rasa, pamadegan, hayalan, kahayang, kayakinan, jeung pangalaman (Yus Rusyana, 1982:1).

Ngarang nya éta ngébréhkeun hiji hal kalawan jujur, teu dibarengan ku rasa émosional anu kaleuleuwiwihi, jeung henteu ngagunakeun kecap anu henteu perlu (Cipta Loka Caraka, 1978:8).

Ngarang nya éta nyusun ide, gagasan, atawa data informasi anu ditulis sistematis, nepi ka eusi karangan bisa kacangkem ku nu maca (P. Superman Natawidjaja nu dicutat ku Yani Jauhartini Agustiani, 1983:11).

Ngarang nya éta hiji prosés kagiatan pikiran manusa anu hayang ngébréhkeun eusi haténa ka jalma séjén atawa pikeun dirina sorangan dina tulisan (A. Widya-mataya, 1987:9).

Tina pedaran di luhur ébréh yén ngarang téh angrupa kagiatan nulis kénéh.

Ku kituna, dina ieu pedaran istilah nulis rék disaruakeun baé jeung istilah ngarang.

1.5 Fungsi Nulis

Fungsi utama Nulis nya éta mangrupa pakakas komunikasi anu henteu langsung. Nulis kacida pentingna pikeun dunya atikan. Sabab nulis bisa ngagampangkeun murid-murid dina prosés mikir. Tulisan bisa mantuan mikir kritis, bisa ngagampangkeun matalikeun hubungan-hubungan, bisa nimbulkeun ayana daya presepsi nu jero, bisa ngungkulan asualan-pasualan anu keur disanghareupan, sarta bisa nyusun runtuyan pangalaman. Tulisan bisa ngajéntrékeun pamikiran-pamikiran anu aya dina diri nu nulis. Cindekna bisa disebutkeun yén diajar nulis téh taya lian nya éta diajar mikir ngagunakeun cara anu tangtu (Tarigan, 1982:28).

Satuluyna Tarigan ngébréhkeun yén nu Nulis disebut onjoy lamun bisa ngamangfaatkeun kaayaan kalawan merenah. Kaayaan anu kudu diperhatikeun jeung dimangfaatkeun téh nya éta:

- a) maksud jeung tujuan nu nulis;
- b) nu maca atawa pamiarsa; jeung
- c) waktu.

a. Maksud jeung Tujuan nu Nulis

Tulisan téh bisa mangrupa ébréhan pribadi nu Nulis. Sabab dina tulisan ngandung nada anu luyu jeung maksud katut tujuan anu Nulis.

Maksud atawa tujuan nu Nulis (the writer's intention) ngadung harti réspónsi atawa jawaban anu dipiharep ku nu Nulis ti nu maca/pamiarsa.

Naon anu jadi tujuan nu Nulis téh?

Hugo Hartig anu dicutat ku Tarigan (1982:30) ngébréhkeun genep tujuan nu Nulis.

a) assignment purpose (tujuan migawé papancén)

Nu nulis nulisna téh lain didasaran ku dorongan/ahayang dirina sorangan tapi aya nu nitah. Jadi sabenerna mah euweuh tujuan anu baris dihonal iwal migawé papancén. Contona, murid-murid anu dibéré papancén ku guruna pikeun ngaragum eusi buku; sekertaris anu dititah nyieun laporan, notulen rapat, jsté.

b) altruistic purpose (tujuan altruistik)

Nu Nulis boga tujuan sangkan tulisanana bisa nimbulkeun kasenangan ka nu maca/pamiarsa. Tulisanana disebut wacana kasusastraan (literary discourse).

c) persuasive purpose (tujuan pérsuasif)

Tulisan anu tujuanana ngayakinkeun ka nu maca ngeunaan benerna hiji gagasan atawa pamadegan anu diébréhkeun. Tulisanana disebut wacana persuasif (persuasive discourse).

d) informational purpose (tujuan informasional)

Tulisan anu tujuanana méré informasi/wawaran ka nu maca. Tulisanana disebut wacana informatif (informatif discourse).

e) self-expressive purpose (tujuan ngawanohkeun diri)

Tulisan anu tujuanana pikeun ngawanohkeun diri nu nulis ka nu maca. Tulisanana disebut wacana eksprési (expressive discourse).

f) creative purpose (tujuan kréatif)

Tujuan kréatif aya patalina jeung tujuan ngawanohkeun diri, tapi 'kahayang kréatifna' leuwih onjoy dina tujuan kréatif mah. Nu nulis boga kahayang sangkan tulisanana bener-bener bisa ngahontal ajén-ajén artistik, ajén-ajén kasenian.

g) problem-solving purpose (tujuan ngungkulan masalah)

Tulisan anu tujuanana pikeun ngungkulan masalah anu keur disanghareupan. Ku sabab kitu, dina ieu tulisan, nu nulis taliti pisan ngébréhkeun pamikiranana sangkan bisa kaharti tur katarima ku nu macana.

b. Nu Maca/Pamiarsa

Lian ti milih jejer carita nu merenah, nu nulis kudu merhatikeun saha anu maca tulisanana. Pituduh pikeu wanoh anu maca/pamiarsa, di antarana bisa ku cara ngajawab ieu patalékan.

- a) Sabaraha taun umur nu maca?
- b) Naha awéwé atawa lalaki?
- c) Di mana patempatanana?
- d) Kumaha kasang tukang atikanana?
- e) Kumaha kasang tukang sosial budayana?
- f) Kumaha kayakinanana kana widang politik?
- g) Kumaha agama katut falsafah hirupna?
- h) Kana naon pakasabanana?

i) Naon karesepna?

Ku ayana jawaban anu hadé kana patalékan-patalékan di luhur, ngandung harti yén nu nulis geus bisa meunang gambaran anu leuwih jero ngeunaan diri nu maca/pamiarsa

c. Waktu

Lian ti maksud jeung tujuan nu nulis, nu maca/pamiarsa aya deui anu kudu diperhatikeun jeung dimangfaatkeun dina nulis nya éta soal waktu. Kaayaan, waktu, jeung tempat lumangsungna kajadian ogé kudu dititénan ku nu nulis.

1.6 Gunana Nulis

Loba kauntungan anu bisa dicokot tina kagiatan nulis saperti anu diébréhkeun ku Sabarti Akhadian (1991:1) nya éta:

- a) Ku kagiatan nulis, nu nulis bisa nyaho tur engeuh kana kamampuh atawa poténsi nulisna sorangan. Nu Nulis bakal nyaho nepi ka mana wates kamampuh dirina ngeunaan hiji topik. Kapan pikeun mekarkeun hiji topik téh, nu nulis kapaksa kudu mikir, ngaguar pangaweruh jeung pangalamanana.
- b) Nu nulis bisa mekarkeun ide-ide atawa gagasan-gagasanana. Nu nulis kalatih dina matalikeun sarta ngabanding-banding fakta anu jadi bahan tulisanana.
- c) Ku kagiatan nulis, nu nulis kapaksa leuwih loba néangan informasi/luang anu aya patalina jeung topik anu ditulisna. Ku ayana kitu, kagiatan nulis bisa ngajembaran pangaweruh nu nulis.
- c) Ku kagiatan nulis, nu nulis bisa ngajéntrékeun masalah-masalah anu can jéntré.
- d) Nu nulis bisa ngajén kana ide/gagasan anu leuwih obyektif.
- e) Nu nulis bakal leuwih gampang ngungkulan masalahna nya éta ku cara nganalisis éta masalah anu nembrak téa.
- f) Ku ayana pancén nulis ngeunaan hiji topik, nu nulis bakal kadorong pikeun diajar leuwih aktif tur kréatif. Nu nulis dipiharep bisa nimukeun tur ngungkulan masalah, lain ngan ukur narima informasi wungkul.
- g) Ku ayana kagiatan nulis bakal nimbulkeun kabiasaan pikeun diri anu nulis nya éta kalatih mikir kritis tur ngagunakeun, basa anu sistematis.

1.7 Rupa-rupa Tulisan

Loba pamadegan anu ngébréhkeun klasifikasi ngeunaan tulisan. Nurutkeun Salisbury anu dicutat ku Tarigan (1982: 33), tulisan disawang tina v/angunna aya dua.

A. Wangun-wangun obyektif, saperti pedaran hiji prosés, laporan, dokumén, jste.

B. Bangun-wangun subyektif saperti otobiografi, surat-surat, éséy informal, jste.

Sedengkeun nurutkeun Weaver, tulisan disawang tina wangunna téh dibagi jadi opat.

A. Eeposisi, anu ngawengku:

- a) définisi;
- b) analisis.

B. Déskripsi, anu ngawengku:

- a). deskripsi ekspositori ;

b). deskripsi literer.

C. Narasi, anu ngawengku:

a) runtuyan waktu;

b) motif;

c) konflik;

d) puseur iraplengan.

D. Arguméntasi, anu ngawengku:

a) induksi ;

b) déduksi.

Méh sarua jeung Weaver, Morris ngabagi-bagi tulisan jadi:

A. Eksposisi, anu ngawengku genep metode analisis:

a) klasifikasi;

b) définisi;

c) eksemplifikasi;

d) sabab-musabab;

e) komparasi jeung kontras ;

f) prosés.

A. Argumén, anu ngawengku:

a) argumén formal (déduksi jeung induksi) ;

b) pérsuasi informal.

C. Déskripsi, anu ngawengku:

a) déskripsi ékspositori;

b) déskripsi artistik/literer.

D. Narrasi, anu ngawengku:

a) narrasi informatif;

b) narasi artistik/literér.

Nurutkeun, Chenfeld, tulisan bisa dibagi jadi dua baglan.

A. Tulisan krSatif; leuwih ngabeuratkeun kana ekspresi diri pribadi;

B. Tulisan ekspositori, anu ngawengku:

a) nulis surat ;

b) nulis laporan ;

c) nulis resensi buku;

d) rancangan'panalungtikan.

Nurutkeun Brooks jeung Waren mah tulisan téh dibagi jadi:

A. Eksposisi, anu ngawengku:

a) komparasi jeung kontras ;

b) ilustrasi ;

c) definisi;

d) analisis. B. Persuasi ; C. Argumen; D. Deckripsi.

3eda jeung klasifikasi di luhur, Adelstein jeung Pi-ral mah ngabagi-bagi tul.iran téh dumasar nada (voice) nya

12

Sta:

A. Tulisan nada akrab/intim (the intimate voice)

B. Tulisan nada informatif (the i^formatif voice)

- C. Tulisan nada n_catfntrSkeun (the explanatory voice)
- D. Tulisan nada argumentatif (the argumentative voice)
- E. Tulisan nada kritik (the critical voice)
- F. Tulisan nada otoritatif (the authoritative voice).

Disawang tina sifatna, tulisan téh dibagi Jadi: A. Tulisan fiksi; jeung B. Tu?isan nonfiksi.

BAB II DASAR-DASAR TIORI NULIS

Saperti arm geus dietfrehkeun dina bab I yén Nulis/ ngarang téh mnngrupa hiji proses kagiatan pikiran manusa anu hayang ngebrehkeun eusi hatena dina tulisan, boh pi-keun dirina sorangan, boh pikeun jalma lian. Kagiatan nulis/ngarang mangrupa kagiatan manusiawi anu dilaksanakeun kalawan sadar tur boga tujuan nu tangtu.

Dina nulis/ngarang aya hal-hal anu kudu diperhatikeun, sangkan nu nulis bisa ngahontal tujuan nulisna kalawan hade. Aya dua le"ngkah anu kudu diperhatikeun dina nulis/ngarang . A. Langkah ngantebkeun ide, anu ngawengku:

- 1) milih topik;
- 2) nangtukeun tema;
- 3) nangtukeun tujuan sarta wangun karangan;
- 4) nangtukeun p-jmarekan kana tema karangan;
- 5) nyieun paraga karangan; jeung 6) nangtukeun judul karangan. B. Langkah ngebrlhkeun karangan, anu ngawengku:
- 7) parigel ngamimitian agarang;
- 8) parigel ngawangun paragraf jeung matalikeun antar paragraf; jeung
- 9) parigel mungkas karangan.

2.1 Parabot N£^nt_ebkejjli Idg. 2.1.1 Topik

.lue.ngkah mung'garan anu kudu dipigawe laraun urang rek Nulis nya éta nangtukeun topik. Naon ari topik téh? Kumaha cara railih topik? Kumaha cara ngawatesanan topik? Ngarah leuwih jentre, ayeuna urang pedar bae dumasar patalekan-patalekan éta.

2.1.1.1 Harti Topik

Lamun rek Nulis tangtu urang tumanya, "Naon anu ha-yang ditulis ku kuring?" Upamana, "Kuring rek Nulis per-kara 'Basa Sunda'. Ieu jawaban téh disebutna topik.

Topik asalna tina basa Yunani ..'tapoi¹ Hartina • 'tem-,pat'«. Aristoteles nandeskeun yén pikeun ngabuktikeun hiji perkara téh kudu ditangtukeun atawa diwatesanan heu-la 'topoi¹ tempat luiinangsungna hiji kajadian.

Nurutkeun Balai Bahasaj topik téh ngandung harti Je-jeur dina diskusi, ceramah, karangan, jste. atawa hal anu keur mikat hate tur jadi puseur paniten masarakat kiwa-ri (1990:958). Ku kituna, bisa dicindekkeun yén topik dina Nulis mah hartina jejer karangan. Dina wacana topik mangrupa proposisi anu ngawujud frase atawa klausa tur biasana ngandung inti topik.

2.1.1.2 Hilj.h Tnpljr

topik téh sok karasa hese. pikeun nu karek di-ajar Nulis mah Sabab kudu nangtukeun hiji tina sababaraha

hal anu bisa dicaritakeun. Dina milih hiji topik aya kamung-kinan urang asa-asa atawa ngarasa rayungan nepi ka urang henteu. bisa nangtukeun pilihan. Ku kituna, lamun urang geus nangtukeun hiji topik, hade*na urang ulah ganti deui topik. Urang kudu bisa nyekel hiji kaputusan kalawan pan-ceg.

Topik atawa jejer karangan anu hade kudu dipilih du-masar kana sababaraha pasaratan^kayaning:

(a) geus dipikanyaho ku panyatur najan ngan saeutik;

(b) raikat hate panyatur/nu nulis; jeung

(c) mikat hate pamiarsa/nu maca.

Topik bakal dipikaresep atawa bakal ngahudang minat pamiarsa upama (i) tumali jeung pasualan pamiarsa, (ii) mere pituduh dina ngungkulan pasualan anu disanghareupan pamiarsa, (iii) pasualanana aktual, (iv) pasualanana ngan-dung konflik pamadegan, (v) pedaran pasualan henteu nga-watan wates daya cangkem pamiarsa, jeung (vi) pasualan anu ciipidangkeun bisa direngsekeun dina waktu anu geus disadiakeun.

2.1.1 «3 Cara Ngawatesanan Topik

Tampolana topik téh sok ksrasa pohara umumna, Ku kituna, topik kudu diwatesanan nepi ka spesifik, Cara ngawa-tesanan topik nurutkeun Gorys Keraf (198.4:113) > nya lta: fcailjlili:: tangtukeun hiji topik puseur; k:adua: jieun pataltskan, "noho topik puseur bisa keneh di-

16

wincik deui? Lamun jawabanana bisa, jieun wincikan topik tina topik puseur tadi. Katilu: tangtukeun tina topik tadi, mona anu r£k dipilih sarta baris dipedar satuluyna. Lamun éta topik masih lega, teruc wincik deui, nepi ka kapanggih hiji topik anu leu-wih spesifik.

Lega heureutna hiji topik, gumantung ka nu nulisna, Topik anu lega teuing tur uraum bisa nimbulkeun tulisan kurang jentre. Tungtungna, nu nulis henteu bisa nangtukeun awal, jeung ahir tulisanana. Tina kituna, nu nulis dipiha-rep oisa ngawatesanan dirina kana hiji topik anu leuwih husus. Leuwih nyangkem kana soal nu bubuk leutik, ngan-dung harti nu nulis bisa raedar topik kalawan geraet tur taliti. Sabab, ku ayana watesan anu leuwih husus, nu nulis Dakal leuwih museurkeun pikiranana kana topik tadi,

2.1.2 Tema 2.1.2.1 Harti Tema

Aya pamadegan yén tema leuwih lega batan topik "feapi lamun ningali contona man anggapan 4eu téh patukang tong-gong.^Saperti anu geus diebrehkeun tadi, topik mangrupa jawaban tina patalekan, "Naon anu hayang ditulis ku ku-ring?" Bed&tigkyun r.ri tejga mah raangrupa jawaban tina patalekan, "Naon anu hayang ditulis ku kuring ngennaan topik tadi?" Upamana, topikna ngeunaan °Basa Sunda". Naon anu sek dipedar ku kuring ngeunaan "Basa Sunda" téh? 17 Jawabanana, nparaana ngeunaan "Beranan basa Sunda dina ko-munikasi pangwangunan"¹. Jawaban. ieu téh ngaranna te"ma, anu sabenerna mangrupa rumusan atawa wincikan tina topik tadi. Jadi, tetela yén terna téh leuwih heureut. batan topik, Malah aya ^amadegan yén tema lcuu.'ih heureut tur abstrak batan topik t

Conto sejenna upamana , kuring rek Nulis ngeunaan "Wa-yang kulit" ; hal ieu mangrupa topik. Satuluyna kuring rek medar perkara wayang kulit téh tina soal "Sajarah jeung peranan wayang kulit di maesakat" . jadi, "Sajarah jeung peranan wayang kulit di masarakat" mangrupa tema tina topik tadi.

Sacara etimologi, 'tema' asalna tina basa Yunani 'ti-tiuehai' anu ngandung harti 'nempatkeun' atawa 'merenahkeun', Tema bisa oge dihartikeun 'hiji hal anu geus dipedar' atawa 'niji hal anu geus ditempatkeun atawa diperenahkeun'. Nurutkeun Koraf (198^:107) tema téh nya éta amanat utama anu dipidangkeun ku nu nulis dina karanganana.

j'ina kahirupan sapopoe, kecap tema téh sok dipacorok-keun mak§na jeung kecap topik. Meinang sakapeung mah te"ma

*

JBung- topik téh pade" d^mpet sabab hubungan. antara topik jeung t&ma raket pisan patalina. Dina karangan lamun aya

topik tangtu aya t'efeana. Saperti dina kalimah, aya jejer aya caritaanana^

2,1.2,2 Cara Jfeawafeeganaji

Saperti anu geus diSbr£hkeun yén tema mangrupa topik17

Jawabanana, nparaana ngeunaan "Beranan basa Sunda dina ko-munikasi pangwangunan"1 . Jawaban. ieu téh ngaranna te"ma, anu sabenerna mangrupa rumusan atawa wincikan tina topik tadi. Jadi, tetela yén terna téh leuwih heureut. batan topik, Malah aya ^amadegan yén tema lcuv.'ih heureut tur abstrak batan topik t

Conto sejenna upamana , kuring rek Nulis ngeunaan "Wa-yang kulit" ; hal ieu mangrupa topik. Satuluyna kuring rek medar perkara wayang kulit téh tina soal "Sajarah jeung peranan wayang kulit di maesakat" . jadi, "Sajarah jeung peranan wayang kulit di masarakat" mangrupa tema tina topik tadi.

Sacara etimologi, 'tema' asalna tina basa Yunani 'ti-tiuehai' anu ngandung harti 'nempatkeun' atawa 'merenahkeun', Tema bisa oge dihartikeun 'hiji hal anu geus dipedar' atawa 'niji hal anu geus ditempatkeun atawa diperenahkeun'. Nurutkeun Koraf (198^:107) tema téh nya éta amanat utama anu dipidangkeun ku nu nulis dina karanganana.

j'ina kahirupan sapopoe, kecap tema téh sok dipacorok-keun mak§na jeung kecap topik. Meinang sakapeung mah te"ma

*

JBung- topik téh pade" d^mpet sabab hubungan. antara topik jeung t&ma raket pisan patalina. Dina karangan lamun aya

topik tangtu aya t'efeana. Saperti dina kalimah, aya jejer aya caritaanana^

2,1.2,2 Cara Jfeawafeeganaji

Saper18

anu diwatesanan. Lamun nyanghareupan topik anu masih le-ga tur-umum, urang kudu neangan jeung nangtukeun heula te-rnana. Aya sawatara cara ngawatesanan terna. Ngarah. gampang, urarig singget jadi PUSAT-B anu huruf asalna nyoko kana: P (eranan) ; naon peranan (fungsi, harti) tina topik tadi? U (ntung -rugina) ; kumaha untung rugina (hade gorengna, re-r; sep henteuna, sugema henteuna)? S (ajaran) ; ti mana asal-usulna, kasang tukangna, sabab-

musababna?

A (ya.na) ; kumaha kaayaanana (data, fakta, cara gawena)? T' (ipe); kumaha tipe-tipena (warna, wanda, atawa wangunna)? B (euer henteuna); haha bener henteu, luyu henteu jeung

kanyataan?

Di handap baris diebre"hkeun sawatara conto nangtukeun tema.

1) Topik: Kasabaran

Tema: Kuring rek me'dar yén kasabaran téh mnngrupa hal anu utama tapi dina hiji waktu bisa ngarugikeun (Tipe U).

2) Topik: Seuneu

feraa: Kuring rek ngebrehkeun ngeunaan harti jeung peranan seuneu dina kahirupan manusa (Tipe P), jeuns untung rugina seuneu (Tipe I/O).

3) Topik: .Kadaharan

Terns : Kuring rek medar kasangtukang perluna dahar 18

anu diwatesanan. Lamun nyanghareupan topik anu masih le-ga tur-umum, urang kudu neangan jeung nangtukeun heula te-rnana. Aya sawatara cara ngawatesanan terna. Ngarah. gampang, urarig singget jadi PUSAT-B anu huruf asalna nyoko kana: P (eranan) ; naon peranan (fungsi, harti) tina topik tadi? U (ntung -rugina) ; kumaha untung rugina (hade gorengna, re-r; sep henteuna, sugema henteuna)? S (ajarah) ; ti mana asal-usulna, kasang tukangna, sabab-musababna?

A (ya.na) ; kumaha kaayaanana (data, fakta, cara gawena)? T' (ipe); kumaha tipe-tipena (warna, wanda, atawa wangunna)? B (euer henteuna); haha bener henteu, luyu henteu jeung

kanyataan?

Di handap baris diebre"hkeun sawatara conto nangtukeun tema.

1) Topik: Kasabaran

Tema: Kuring rek me'dar yén kasabaran téh mnngrupa hal anu utama tapi dina hiji waktu bisa ngarugikeun (Tipe U).

2) Topik: Seuneu

feraa: Kuring rek ngebrehkeun ngeunaan harti jeung peranan seuneu dina kahirupan manusa (Tipe P), jeuns untung rugina seuneu (Tipe I/O).

3) Topik: .Kadaharan

Terns : Kuring rek medar kasangtukang perluna dahar pikeunpikeunti anu geus diSbr£hkeun yén tema mangrupa topik

19

manusa, ti raimiti Jaman Purba nepi ka jaman Ultra modern anu cukup ku ngadahar tablet wungkul (Tipe S).

*

Topik: Awewe jeung lalaki boga peranan anu sarua

Tema? Kuring rek ngebrehkeun bener henteuna éta degan.

2.1.3

Nangtukeun tujuan mangrupa langkah katilu dina ngantebkeun ide. Tujuan Nulis mangrupa jawaban tina patalekan, "Naon. .(anu rek dihontal ku tulisan kuring?"

Tujuan ngarang kudu bener-bener dipikir supaya karangan aya- hasilna luyu jeung udagan anu geus ditangtukeun ti heu-la. Karangan kudu efektif, merenah, keuna kana sasaran, nga-rah nu maca sugema, boh pikeun nu maca boh pikeun pangarang-na s or an (Jan.

Nurutkeun Widyamartaya, tujuan ngarang téh aya tilu.

1) Mere informasi

Karangan dijieun kalawan tujuan mere pamikiran pikeun nambahan pangaweruh, 'medar pasualan, jsb.

2) Ngagerakkeun hate ,atawa ngahudang rasa

Earangan disusun anu tujuanana pikeun ngahudang rasa, manga-ruhan, jsb.

3) Campuran antara mere informasi jeung ngahudang rasa

Karangan disusun kalawan tujuanana lian ti mere nyaho téh sakaligus pikeun ngahudang rasa tur mngaruhan nu maca deuih.

20

2.1.4 Wangun

Nangtukeun wangun karangan raket' patalina jeung tujuan karangan. Dijieunna wangun karangan téh kudu luyu jeung tujuan. Lamun tujuanana mere nyaho atawa nambahan informasi, wangun karanganana bisa mangrupa: esey, wawaran, risalah, laporan, jste. Lamun tujuanana pikeun ngahudang rasa atawa ngagerakkeun hate" nu maca, wangun karanganana bisa mangrupa: carita pondok,, novel, drama, sajak, jste. Sarta la-mun tujuanana campuran; mere nyaho sakaligus ngahudang rasa, karanganana bisa ditulis dina wangun: biografi, otobiografi, pangalaman, atawa wangun stJenna.

cTadi^ gbreh yén wangun karangan dijieun sabada .tujuan hgarang ditangtukeun.-

2.1.5 Pamarekan

Pamarekan nulis mangrupa jawaban tina patalekan, "Ku-maha sikep pikiran kuring kana hiji topik? Naha rek ngeb-rehkeun bukti-bukti atawa rek nyieun rekaan wungkul?"

Dumasar kana ^brehan di luhur, ebreh ye*n aya dua pa-marekari kana topik karangan nya "éta pamarekan faktuil jeung Pamarekan imajinatif.

Pamarekan faktuil nya éta cara medar jejer karang-*-anana ku cara ngebrehkeun fakta-fakta, data-data atawa bukti-bukti anu kasaksian ku pancadria. Dina pamarekan faktuil, r.u nulis kudu bener-bener seukeut nitenan naon-naon anu rek ditulisna. Nu nulis kudu nitenan bukti-bukti anu diperlukeun pikeun ngarojong tulisnnana.

21

Nyusun karangan make pamarekan faktuil bisa jadi leu-wih gampang. Tapi, pamarekan imajinatif teu ngandung harti leuv/ih goreng abab, loba knrangan mu make pamarekan imajinatif leuwih had<? tur mikat hate nu maca. Naon ari pamarekan imajinatif téh? Pamarekan imajinatif nya \$ta cara medar hiji topik karangan, anu leuwih beurat nekenkeun kana rekaan, hayal-an, fantasi nu Nulis.'

..

" Boh. pamarekan faktuil, boh panarekan imajinatif bisa dipake pikeun medar hiji topik anu sarua aitawa. hiji topik anu sarua bisa dipedar ku dua pamarekan, faktuil atawa imajinatif. Upamana: Topik: Sato dina jero kurung

Pamarekan faktuil: Nyaritakeun kaayaan sato anu hirup dina jero kurung dibandingkeun jeung sato anu bebas, bisa liar ka mana-mana.

Pamarekan imajinatif: Anu dimaksud sato dina jero kurung téh manusa. Nu nulis sabenerna hayang nyaritakeun manusa anu geus katalikung hirupna, lir sato anu aya di jero kurung.

2.1.6 Haraga Karangan

Dina ngarang, urang salilana kudu inget kana te*ma anu rek dimekarkeun.

Tulisan ulah ngayayay ka ditu-ka dieu. Tapi ti mimiti paragraf munggaran ke"neh éta tema téh kudu

22

geus katuturkeun ku nu maca sarta terus mekar dina parag-raf-paragraf satuluyna nepi ka paragraf pamungkas. Ku kitu-na, ngarah tulisan henteu ngayayay, nu Nulis kudu nyieun heula raraga karanganana.

2.1.6.1 Harti Raraga Kaj'angan.

Raraga karangan mangrupa hiji rarancang gav/e anu nga-wengku gurat-gurat badag tina hiji karangan anu baris di-pedar (Keraf, 1984:132). Raraga karangan ngawengku katang-tuan-.katangtuan poko kudu kumaha hiji topik disina mekar. Raraga karangan bisa ngajamin pikeun nyusun karangan anu logi s tur sistematis. Ra'raga karangan bisa ngabedakeun ga-gasan utama jeung gagason tambahan. Raraga karangan teu meun^ng dijadikeun hiji padoman nu koku tegesna, henteu meunang dirobah, tapi sabalikna, raraga karangan salilana bisa robah jeung disampurnakeun. Raraga karangan bisa nang-rupa catétan-catétan kumplit atawa basajan anu engkena ba-ris dipedar nepi ka ngajangge"lek jadi hiji karangan. Raraga karangan mangrupa miniatur/prototipe tina hiji karangan. Tina katerangan-katerangan di luhur,. bisa diperelekeun yén raraga karangan téh:

- 1) rnangrupa rarancang gaweT-
- 2) ngawengku aturan-aturan poko pikeun mekarkeun hiji topik;
- 3) bisa ngajamin nyusun karangan anu logis tur sistematis;
- 4) bisa ngabedakeun antara gagasan utama jeung gagasan tambahan .

22

geus katuturkeun ku nu maca sarta terus mekar dina parag-raf-paragraf satuluyna nepi ka paragraf pamungkas. Ku kitu-na, ngarah tulisan henteu ngayayay, nu Nulis kudu nyieun heula raraga karanganana,

2.1.6.1 Hartj Raraga. Kajrg.nga.n

Raraga karangan mangrupa hiji rarancang gawe anu ngawengku gurat-gurat badag tina hiji karangan anu baris di-pedar (Keraf, 1984:132). Raraga karangan ngawengku katang-tuan-.katangtuan poko kudu kumaha hiji topik disina mekar. Raraga karangan bisa ngajamin pikeun nyusun karangan anu logn s tur sistematis. Raraga karangan bisa ngabe'dakeun ga-gasan utama jeung gasannn tambahan. Raraga karangan teu meun-?n£ dijadikeun hiji padoman nu koku tegesna, henteu meunang dirobah, tapi sabalikna, raraga karangan salilana bisa robah jeung disampurnakeun. Raraga karangan bisa nang-rupa catétan-catétan kumplit atawa basajan anu engkena baris uipedar nepi ka ngajanggelek jadi hiji karangan. Raraga karangan mangrupa miniatur/prototipe tina hiji karangan.

Tina katerangan-katerangan di luhur,. bisa diperelekeun yén raraga karangan téh:

- 1) mangrupa rarancang gawe;
- 2) ngawengku aturan-aturan poko pikeun mekarkeun hiji topik;
- 3) bisa ngajamin nyusun karangan anu logis tur sistematis; /t) bisa ngabedakeun antara gagasan utama jeung gagasan tambahan •

23

- 5) salilana bisa robah jeung disampurnakeun;
- 6) mangrupa catétan-catétan, boh basajan boh kumplit anu bakal dimekarkeun jadi hiji karangan;
- 7) mangrupa miniatur/prototipe tina hiji karangan.

2.1.6,2 Ma.ngf.aat Raraga Karangan

Gorys Keraf nyebutkeun yén mangfaat nyusun raraga karangan t£h nya éta pikeun mantuan nu nulis dina:

- 1) nyusun karangan anu puguh entep seureuhna ;
 - 2) nyiptakeun klimaks anu beda-beda ;
 - 3) nyingkahan medar hiji topik nepi ka dua kali atawa leu-wih; jeung
 - 4) neangan pedaran tambahan. 2.1.6r3 Cara, Nvusun Raraga Karangan
- Saraga karangan anu hade henteu bisa sakali jadi. Nu nulis salilana usaha satekah polah pikeun nyampurnakeun wa-ngun raraga karanganana. Aya lima langkah dina nyusun raraga karangan.

- 1) Nyieun tema anu jentre dumasar kana hiji topik jeung tu-juj<n nu baris dihontal.
- 2) Ng&.yakeun inventarisasi topik-topik anu mangrupa win-cikan tina to'pik puseur.
- 3) Ngajen kana sakabeh topik anu geus dicatet dina dua langkah tadi (le"ngkah 1) jeung 2)).

(i) Naha sakabeh topik aau tadi aya patalina (relevan) jeung tema?

Cii) Naha aya dua topik atawa leuwih anu sarua?

(ill) Naha sakab£h topik sadarajat atawa henteu? /+) Langkah 2) jeung 3) dilaksanakeun sababnraha kali sang-

kan ngahasilkeun hiji raraga karangan anu gemet tur ta-

liti. 5) Nangtukeun hiji pola susunan anu pangcocogna pikeun ngeb-rehkeun naon-naon anu geus dijieun dina langkah-langkah samemehna.

2.1.6.H Pola Susiinan Ra.raga Karangan

Ngarah hiji susunan raraga karangan puguh, biasana digunakeun sababaraha cara. Pola susunan anu utama nya éta pola alamiah jeung pola logis. 2.1.6./4.1

Pola Alamiah

Anu dimaksud pola alamiah nya éta hiji runtuyan raraga karangan anu luyu jeung kanyataan atawa luyu jeung ka-hirupan dunya nyata. Ku kituna, pola alamiah disusun duma-sar kana tilu atawa op^t jihnt: luhur-handap; datar-tegak; ayeuna-engke ; jeung wétan-kulon.

Pola alamiah dibagi deui jadi tilu bogian:

- a) Susunan waktu (kronologis)

Susunan waktu (kronologis) mangrupa susunan anu umura. tapi kurang narik ati nu maca jeung mangrupa susunan anu panghengkerna. Susunan waktu dumasar kana tahap kajadian.

b) Susunan ruang Cspasial)

Susunan ruang (spasial) diperlukeun lamun anu di-ebrehkeunana aya patalina jeung rohang/tempat. c) Susunan dumasar topik nu aya

Susunan ieu dipake laraun nu Nulis hayang ngagambar- . keun hiji barang/hal/kajadian anu bagian-bagianana geus tangtu sarta nyusunna teu meunang ka ditu-ka dieu tapi kudu dumasar topik anu aya. Éta bagian-bagian téh kudu dijentrekeun kalav/an sistematis, henteu kudu dipikir heu— le toagian rnana anu leuwih penting.

2,1 «6,4.2 Pola Logis.

Anu dimaksud pola logis nya éta pola susunan raraga ka-rangan anu disusun dumasar tanggapan nu nulis luyu jeung lo— gika/jaian- pikiranana.

Aya sababaraha susunan logis;

a) Susunan klimaks jeung anti klimaks

Susunan ieu timbul ku sabab ayana tanggapan ti nu nulis dumasar tempat ayana hal anu dianggap paling pen-ting, Lamun bagian anu pentingna aya di bagian pamung-kas, disebutna susunan klimaks. Sabalikna, lamun anu pentingna aya di bagian munggaran disebut anti klimaks.

b) Susunan kausal

Susunan kausal nya éta pola susunan raraga karang-an anu dimimitian tina sabab ka akibat atawa sabalikna, tina akibat kana sabab.

c) Susunan ngungkulan masalah

Susunan ieu dimimitian ku ayana hiji'maealah terus

26

kana kacindekas uaura pikeun ngungkulan masalah tadi.

•Susunan ieu sakurang-kurangna ngawengku tilu bagian: (i) deskripsi kajadian; (ii) analisa sabab-musabab pasualan; jeung (iii) alternatif-alternatif pikeun ngungkulan masnlnh.

d) S-iRunan uraum-husus

Susunan umum-husus ngandung harti susunan karangan dimimitian tina hal-hal anu sifatna umum terus kana hal-hal anu husus, Atawa sabalikna, dimimitian ku hal-hal anu sifatna husus terus ka nu umum.

e) Susunan familiaritas

Susunan familiaritas nya éta susunan karangan anu dimimitian ku ngebrehkeun hal-hal anu dianggap geus di-piwanoh ku pamiarsa kakara medar hal-hal anu dianggap asr.ng ku balarea,

f) Susunan ekseptabilitas

Susunan ekseptabilitas ampir sarua Jeung susunan familiaritas. Lamun familiaritas mah dimimitian ku hal-hal anu geus dipikanyaho ku masarakat terus kana hal-hal anu dianggap asing, sedengkeun ekseptabilitas mah dimimitian ku gagasan-gagasan anu sakirana ditarima ku nu maca terus kana gagasan-gagasan anu mungkin ditolak.

Nurutkrun Widyamartaya, pola nyucun raraga korangan tch bii-t\ ku carcM-cara ieu di handap. 1) Bagan B-K-P

27

Karangan baris dipedar nurutkeun waktu Biharly Kiwari τ ; 1eung PIngburi.

2) Bagan DAM-D

Karangan baris dipedar nurutkeun runtuyan Duduk r>erkara Mesan,, Mis.il ν J.eung Duduk perkara deui.

3) Bagan PM Hatta

Karangan baris dipedar nurutkeun kana Perhatjan MifiaJk, Easrat τ jeung Tj.ndn.kan.

4) Bagan 5W + 1H

Karangan baris dipedar dumasar kano Y/hat (naon), Who (vsaha), When (iraha), V/here (di m-m.-j), V/hy (ku naon), jounge How (kumahn),

5) Bagan.T-A-S

Karangan baris dipedar nurutkeun runtuyan Tesis τ Anti~ tesjs r . Sintesis.

6) Bagan B-Eu-P

Karangan baris dipedar nurutkeun runtuyan Bubuka Eusi? jeung Panutup.

2.1.6.5 Runa-rupa Raraga Karangani

Supa-rupa raraga karangan bisa disawang tina dua jihat nya éta dumasar sifat wincikanana jeung dumasar rumusan teks-na. 2,1,6,5»1 Rar&ga Karangan JDumasar Sifat Wincika \wedge A \wedge

Dumasar sifat wincikanana, rarag~a karangan bisa dibagi jadi dua rupa, 1) Retraga karangan sementara (nonformal)

28

Raraga karangan sementara (nonformal) mangrupa dasar pi-keun nyampurnakeun. 2) Paraga karangan formal

Aaraga karangan formal dijieun ku sabab ayana tanggapan ti nu Nulis yén topik anu baris dipedarna ten kompleks (ruwed) atawa éta topik téh basajan tapi nu Nulis .henteu, boga niat gancang-gancang pikeun medar éta topik. Jadi, bisi poho, raraga karanganana ditulis formal.

2.1.b.5.2. Raraga. Karangan Dumasar Rumusan Teksna

Dumasar rumusan teksna, raraga karangan bisa dibagi **dua**.

1) Raraga karangan kalimah

Luyu jeug ngaranna, nu dimaksud raraga karangan kalimah nya \wedge ta raraga karangan anu disusun make" kalimah lengkep.

2.) Raraga topik

Raraga karanganana disusun henteu ngagunakeun kalimah lengkep tapi mangrupa kecap/frase. Ku kituna, susunan raraga topik biasana kurang jSntre jeung kurang taliti.

2.1.6,7 Sarat~saja t, Ra.raga, Karanigan

Aya sawatara hal anu kudu dicumponan pikeun nyusun raraga karangan anu hade.

1) Te*Gis atawa ebreThan maksud kudu jentre".

2) Unggal unit raraga karangan ngan boga hiji gagasan.

3) Poko-poko raraga karangan kudu disusun logis.

4) Kudu ngagunakeun pasangan simbol anu konsieten dina:

29

Ca) makena angka jeung huruf;

(b) tipografi (nempatkeun angka-angka jeung huruf-huruf). Konvensi qiakena angka jeung huruf nya éta saper-ti ieu di handap.

Angka Romawi ——— tingkatan kahiji Huruf kapital ——— tingkatnn kadua Angka Arab ——— tingkatan katilu Huruf leutik ——— tingkatan kaopat Angka Arab di jero kurung ——— tingkatan kalima Huruf leutik di jero kurung ——— tingkatan kagenep.

2.1.6.8 Conto Raraga Karangan.

Conto raraga karangan anu ditulis dumasar konvensi niakena angka jeung huruf.

I. Faktor-faktor anu Nimbulkeun Peperangan £.. Napsu hayang ngawasa dunya

a. wgajajah daerah sejen

1. ku cara politis

2. ku cara militer

3. ku cara ekonomis b, Ngarebut kakawasaan di jero nagara

1. ku cara politis

2. ku cara militer B. Peperangan ideologi 1. Socialisme 2» Kapitalisme II, Jcte.

30

2.1 „,7 J.udul

Nangtukeun judul mangrupa l<?ngkah pamungkas dina tahap ngantebkeun ide, Naon ari judul? Kumaha cara nyi-eun judul anu hade? Ngarah tetela, urang pedar bae di handap.

2.1.7.1 Hartl

Judul atawa titel mangrupa etiket, label, mSrK, atawa ngaran anu dilarapkeun kana karangan. Judul mangrupa beu«- _ ngeut karangan anu baris ngahudang kapanasaran nu maca kana pasualan anu dipedar. Judul mangrupa slogan anu midang-keun topik dina wangunan nu leuwih narik ati. Ki kituna, judul kudu luyu tur nyuluran sagemblengna eusi karangan, Sees, tur singget.

2.1.7.2 Pituduh Nyl.eun Judul

Tina wangenan-wangenan di luhur oge sabenerna geus jentre kumaha carana nyieun judul ±.api supaya leuwih eces,, di dieu baris dlebrehkeun sababaraha hal anu kudu diperhatikeun dina nyieun judul.

1) Narik ati sarta matak nimbulkeun kapanasaran ka nu maca pikeun hayang nyaho kana eusi karangan.

2) Luyu jeung eusi karangan.

3) Di.nieun kalawan singget tur eces.

oarengsena medar tahapan munggaran, ayeuna rek ditu-lis hiji conto ti mimiti nangtukeun topik, tema , tujuan,

wangun, pamarekan,. raraga karangan, jeung judul karangan.

Topik: Tampilan di pasisian

Tema: Hade" gorengna tampilan ditilik tina jihat fungsi, kaayaan sosial ekonomi, jeung norma agama

Tujuan: Pikeun, mere informasi jeung ngahudang rasa nu maca Pamarekan:

Pamarekan faktuil anu diuwuhan ku imajinatif

pangarang Raraga karanganana:

I. Bubuka: Nganjang ka Pasisian ' II. Fungsi Tampilan

A. Mangrupa sarana sosial pikeun miara kabersihan. jeung kasehatan masarakat B. Bisa ngadatangkeun ilham ka sehiman III, Tampilan Disawang tina Jihat Sosial, Ekonomi, jeung Agama A. Tampilan nuduhkeun kahirupan sosial, ekonomi masarakatna

B, Tampilan hanteu nyumponan norma agama IV. Panutup: Harepan nu Kulis Judul: "Tampilan di Pasisian"

2.2 Fa.rabot Ngutarakeun^ Gagasan

Sanggeus tahap kahiji dilaksanakeun, kakara urang ni-tenan tahap satuluyna nya éta tahap ngutarakeun gagasan. Gagasan-gasan diutarakeun dina wangun kalimah. Kalimah-kalimah disusun jadi paragraf. Paragraf-paragraf disusun a-hirna ngajanggelek jadi hiji karangan.

Pikeun nu mimiti Nulis, tahap ngutarakeun gagasan ten sok karasa hese. Hese nangtukeun kalimah munggaran. Padahal kalimah munggaran dina karangan mangrupa konci anu baris mu-ka e"ta karangan. Kalimah munggaran mangrupa kontak anu munggaran antara nu maca jeung nu nulis. Najan henteu sarua pentingna jeung judul karangan, tapi leuwih hade lamun kalimah munggaran geus bisa mukakeun hate nu maca. Kalimah munggaran sing bisa irgagambarkeun ye"n 'éta karangan téh baris mere hi jil hal anu mangfaat ka nu maca. Ulah nepi ka kakara maca kalimah anu munggaran nu maca geus ngarasa bosen, teu hayang ne— ruskeun deui maca éta karangan.

Widyamartoya (1987:25) mere pituduh pikeun ngagampang-keun nyieun kalimah munggaran. Ngarah babnri, urang singget bae jr.di TOP-KUAT anu huruf awalna nyoko kana: T (esisl; mimiti ngarang ku cara ngebrehkeun . tesis. 0 (moncan)-; mimiti ng.-ranc; di'buko ku omoncan, dialog, pa-P (aripolah); mimiti nulir, dibuka ku paripolah, tingkah laku, 'action' .

33

K (uriositas); mimiti Nulis ku nyodorkeun hal-hal anu matak nga^audang kopanasaran, nimbulkeun rasa hayang nyaho, kuriocxtao cnrta dibarengan ku bukti-bukti anu narik ati. U (rigkapan) ; mimiti nyieun kalimah munggaran anu diwangun ku ungkapan, babasan atawa paribasa. A (nekdor); tulisan dibuka ku anekdot, kutipan pangalaman, atawa kajadian leutik. T (anya); tulisan dibuka ku patalekan, kalimah tanya inver-si; kalimah tanya anu henteu perlu dijawab. Ayeuna urang pake rumus TOP-KUAT ten pikeun nyieun kalimah munggaran dina paragraf mimiti. Upamana, nyarita-keun soal ***banjir¹***

T = Meh unggal taun banjir datang mawa korban. 0 = "Sora naon ieu téh?"-c*k bapa bari tibuburanjat.

"Ieu mah jiga gulidagna cai, pa," cek kuring. P = Kuring ngadenge sora cai ngagulidag. Bapa gancang ka luar. Teu lila kade"nge sora k@hkol_ditakolan bari nga-bejaan, "Banjir!" "Banjir!"

K = Aj'i warta anu henteu matak gumbira: banjir nyerang da-e.rah"l'aniajang: imah-.lmah alancur, sawah k.ebon tumpur, nya kitu deui korban jiwa, teu saeutik jalma anu ka-keueum, lantaran banjir datangna dina mangsa jalma sare tibra.

U = Takdir teu bisa dipungkir, bagja teu bisa diala. Sana-jo n jelema usaha satekah polah ngahalangan tapi banjir angger da tang; nyerang daerah Isaiajang. A = Peuting harita adi kuring nanya gunana.tanggul. Kuring nerangkeun sakanyaho kuring. Teu 111? kadeng'e warta be-rita tanggul S. Brantas bobol; daerah Kediri jadi kor-ban. T = Sana arm teu ngarasa sedih ngadenge warta anu teu nyu-gemakeun? Saha anu teu hanjelu ningali daerah Kediri ancur akibat banjir rongkah?
(Widyainartaya, 1987:26)

Tah, lamun kalimah munggaran dina paragraf munggaran geus dijieun, urang perlu nitenan sual efektif henteuna Sta kalimah deuih. Nya kitu deui sual hade gorengna paragraf, sarta aturan Nulis atavva e jahanana. Ku kituna, dina tahap ngutarakeun gagasan ieu, baris dipedar sawatara pa-rabot pikeun ngutarakeun gagasan, nya éta 1) kalimah e"fek-tif; 2) paragraf; jeung 3) ejahan.

2.2.1 Kalimah Efektif

Kalimah mangrupa faktor utama anu nangtukeun efektif henteuna hiji karangan ^abab kalimah pisan anu bisa nung-tun Via nu maca sangkan wanoh kana eusi bacaan, Lamun kalima hna. miboga daya tarik stav/a narik ati, tangtu nu maca ha-yang terus nyaho naon eusi. bacaan satuluyna, Sabalikna, *lamun* kalimahna teu boga daya tarik, nu maca bakal kan-deg.

Urang tangtu ngalaman *maca* hiji karangan nepi ka ra-35'

rasaan milu ancrub; dalit ngahiji jeung éta knrangan. Naon sababna pangna kitu? Naha dilantarankeun ku eusi éta karang-an? Saliwatan raah memang bener dilantarankeun ku eusi karangan, Tapi naha bisa kacangkera eusina éta karangan, lamun hen— teu tiwangun ku ka lima h-ka lima h. Naha "éta karangan bakal ka-harti laraun knlimahna susah, henteu puguh basana atawa atur-an nulisna? Jadi, tetela kalimnh efektif téh kacida penting-na»

2.2.1.1 Harti Kglimah Efektif

Kalimah nya éta v/angun katatabasaan raiwujud kecap atawa runtuyan kecap nu puguh adeganana pikeun ngebrehkeun pi-kiran kalawan gembheng, diwatesanan ku randegan panjang binarung jeung wirahma turun atawa nae'k (Yayat Sudarya, 1991:85). Ari efSktif ngadung harti 1) aya efekna (akibat,, pangruh, kesan); 2) mujarab, manjur; 3) bisa mawa hasil; ngabo.f?an hasil guna (Balai Pustaka, 1990:219) •

Ari kalimnh efektif naon hartina?

Konsep kalimah efe"ktif dipiwanoh dina hubungan fungsi kaliraah salaku pcikakas komanikasi. Dj;na hubun^on ieu, ung-gal kr-limah aya patalina jeung proses nepikeun katut proses narima. Anu ditepikeun atawa ditarima te"n bica mangru-pa ide,, gagasan, pesen, harti, atawa wawaran. Jadi, anu di-maksud kalimah efektif téh nya éta kalimah anu bisa nepikeun ide,gagasan, harti, atawa wawaran nepi ka naon-naon anu di;epikeun tadi bisa katarima kalawan sampurna. Ka-

limah efektif bisa nepikeun eusi pikiran nu Nulis kalawan jentre nepi ka bisa kagambar dina pikiran anu narima (nu ma.ca) luyu jeung naon-naon anu hayang ditepikeun ku nu nulis.

2.2.1-2 Giri -ciri Ka limah Efektif

Kalimah. anu polana salah nurutkeun tatabasa je"ntre henteu efektif. Tapi ka limah anu geus nyumponan tatabasa oge can tangtu efektif. Upamana, aya kalimah kieu: "Hey, Neng! Rido henteu manah Eneng uparai nguningakeun ka simkuring, sabaraha pangaos ieu endog sakilona?" Nurutkeun tatabasa mah moal aya nu nyalahkeun, tapi urang bakal disangka kurang saeundan lamun éta kalimah dipake"ba lanja endog:' &i Pasar. Jadi, anu kumaha anu dimaksud kalimah efektif téh?

.Murutkeun-Soedjito, \aya opat ciri kalimah efektif nya éta:

- 1) ciri gramatikal;
- 2) pilihan kecap atawa diksi;
- 3) logika ; Jeung if) keserasian.

Ka limah efektif kudu nyumponan palanggeran-pa langger-an tatabasa (gramatikal). Nu dimaksud tatabasa nya éta ta-ta susun tina patokan-patokan anu aya dina adegan basa. •Tatabasa mangrupa tiori anu ngagambarkeun cara basa lumanipah tur diyvake ku panyaturna, 'ayana dina otak, sipatna homo-

37
gen, tur relatif angger.

Tatabasa ngawengku dua bagian:

(1) morfologi jeung (2) sintaksis. Perkara morpologi jeung sintaksis moal dipedar di dieu mah. Ayeuna urang titenan baa- conto-conta kalimah di handap .

Henteu CJramatikal

(i) Ira'cg hayu babarengan rau-

laso.ra basa Sunda! (ii) Budi ngabawa buku. (iii) Basa mangrupakeun wu-judiah sora.

(iv) Kuring henteu guru, ta-pi dokter.

Gramatikal

Hayu urang babarengan mulasa-ra basa Sunda! Budi mawa buku. Basa mangrupa wujudiah sora.

Kuring lain guru, -tapi dokter.

b • Pilihan Keca

Aysv anggapan yén pilihan kecap/diksi mangrupa hal bacajan anu henteu kudu dititénan sabab mangrupa hal wajar. •tapi kanyataanana mah henteu kitu. Loba jalma anu hese ngu-tarakeur: maksudna sarta heureut pison kribenngaran variasi basana tapi aya oge jalma anu ngnhpmbur-hambur kandaga ke-capna, b,?ri jeung eusina mah euweuhan. Tina kituna, pikeun nyingkahan hal- hal di luhur, urang perlu niteTnan perkara diksi. 1) Harti Pilihan Kecap/Diksi Diksi nya éta milih kecap anu ngabogaan harti merenah jeung luyu cara makena pikeun ngebrehkeun gogasan/je jer ce-

38

ritaan, kajadian ka nu iraca atawa singgetna disebut pilih-an kecap. Diksi ngawengku ma'na-ma'na kecap anu rek dipa-ke pikeun ngutarakeun maksudna. Diksi raangrupa kaparigel-a& ngabedakeun nuanna-nuansa mr'na anu rnerenyh

tina gagasan anu diebrehkeun. Diksi anu bener tur luyu ngan bisa dipi-milik ku jalma anu ngawasa sajumlah kandaga kecap, 2) Pituduh Milih Kecap Nurutkeun Poerwadarminta (1979'.^3)* aya tilu katangtu-an dina milih kecap: (i) 'tepat¹ merenah; (ii) 'seksama'ta— liti; jeung (iii) 'lazim' ilahar dipake,

a) "Tepaf merenah

'Tepat¹ merenah dina 'harti' jeung 'tempat' éta kecap, Kecap anu merenah di tempat anu merenah, Conto: (.1) Abdi neda, bapa tuang, (ii) Abdi tuang, bapa neda.

Conto (i) geus raerenah, sedengkeun conto (ii)

mah ' teu merenah,

b) 'Seksama' taliti

Anu dimaksud 'seksama' nya éta .pi.nuh panit^n, gemet, apilc-, taliti, ati-sti,

C'onto: Lamun maksudna 'nyuhun parl' ulah disebut : 'mawa par^ sabab b^da antara 'nyuhun' jeung 'mawa¹. Nyuhun mah nya éta mawa borang dina sirah (har-tina leuwih husus tina mawa), Atawa bisa dise-butkeun yén mawa miboga harti umum, nyuhun mah boga- horti husus.

39

c) ⁵Lazim' ilahar dipake/^lunirah

Anu dimaksud 'lazim¹ nya éta geus ilahar, biasa dipake dina hiji basa, Kecap-kecap arkaik (tara dipake deui) bakal karasa hese kacangkemna. Tina kituna, dina milih kecap hadena mah ngagunakeun kecap-kecap anu geus ilahar dipake ngarah komunikatif.

Coato: Kecap 'dalem' ayeuna mah geus teu dipake deui, tapi nu ilahar ayeuna mah nya éta 'bupati¹.

c, Loftika

Unsur sejen anu kudu diperhatikeun dina milih kecap nya éta perkara logika.

Logika milu nangtukeun hade goreng-na kalimah. Logika bisa nangtukeun

gampang henteuna nyang-kem pamikiran hiji jalma. 1) Harti Logika

Haon ari logika te*h?

Logika mangrupa kecap barang, kecap sifatna logis (= 'luyu jeung logika). Logika nya ^ta pangaweruh atawa aturan mikir; jalan pikiran anu asup akal (Balai Pustaka, 1990::;>30)» Sacara lengkep logika bisa dihartikeun hiji proses mrlkir anu matalikeun bukti-bukti pikeun nyieun hiji ka-cindeksn anu asup akal. Atawa bisa oge dihartikeun hiji proses mikir pikeun nyieun hiji kacindekan anu asup akal duma-sar kana bukti-bukti anu aya.

P-;rhatikeun conto kalinia di handap.

"Éta jalma satekoh polah ngagarap sawahna sabab maha-siswa-mahasiswa Indor.e-.sia kudu ngagarap hiji ko.rya il-

40

miah samemeh disebut lulus ti paguron luhur".

Unggal bagian ieu kalim.-.h (klausa) di luhur téh bisa kahsrti, tapi la.mun ditingali sagemblengna bakal nimbul-keun hal anu teu bisa katarima ku akal.

Conto sejcfnna dina kalimnh basajan saperti ieu di han dap*

Kalimah teu logis

-Waktos sareng tempat dihatur-anan.

-Kuring henteu jentre.

KSlimah logis - Sesepeuh Jurusan diha-turanan.

- Kateranganana henteu je'ntre. Atawa

- Kuring can ngarti.

2) Dasar-dasar Proses Mikir anu Logis

Aya dua dasar atawa tatapakan proses mikir anu logis

nya éta definisi/wangunan jeung generalisasi.

a) 'Eefinisi' wangenan

Wangunan nya éta kecap, frase, atawa kalimah anu ngeb-rehkeun harti, katerangan, atawa ciri utama jalma/ba-rang/prose's/kagiatan. Atawa wincikan ambahan jeung ci-ri~ciri hiji konsep anu jadi jejer (Balai Pustaka, 1990: 191). Wangenan lian ti ngajentrekeun hiji konsep atawa isti-lah, oge bisa dipake pikeun mekarkeun ide/gagasan, Wangenan bisa nyingkahan kasalahpahaman antara panyatur nu nulis jeung pamiarsa/nu maca»

Aya sababaraha metode nyieun ..angunan. (L) Wangenan hasil analisis

Nyieun wangenan ku kecap anu leuwih lega ambahanana tapi dibarengan ku ciri-ciri husus anu dipimilik ku éta barang. Conto: Manusa nya éta mahjijk Allah anu dipa parin

akal jeung budi. (;i) Wangenan ku deskripsi

Nyieun wangenan ku cora ngagambnrkoun jeung barang sejenna anu sakirany gous dipj.v/anoH.

Conto: Beureum nya éta salah sahiji warna dasar ,

anu aya dina ba.ndefa urang. (iii) Wangenan ku conto

Nyieun wangenan ku conto.

Upamana: Novel nya éta wangun karangan saperti

Puputon karangan Aam Amilia. (iv) Wangenan ku sinonim

Nyieun wangenan ku cara make kecap anu sarua harti-na.

Conto: Beunghar nya éta lqba harta ,ba n dai\ a,T kavaT sugih.

b) Generalisasi

Generalisasi nya éta nyieun hiji gagasan/kacindekan umum anu leuwih basajan tina katerangan samemehna. Generalisasi mangrupa hiji ebrehan anu nyindekkeun saba-

baraha gagasan tina kajadian-kajadian arm sarua. Contona:

Ks;jadian A: Bibi kuring nabrak budak leutik kamarl. Kajadian B: Basa balik ti pasar, Ibu Nuni nabrak panto garasi mobilna.

Kajadian C: Nyi mojang nabrak tangkal kai di sisi jalan. Generalisasi: Awewe mah teu bisa nyupiran. lev generalisasi ten can yakin sabab fakta/buktina kurang pisan.

d. '•B'gserasian" Payus/kas.-.luyuan

'Keserasian' nya éta kasaluyuan antara panyatur atawa nu Nulis jeung pamiarsa/nu maca; luyu atawa payus jeung kaayaan. Upamana, dina karangan ilmiah basa anu di-pake kudu ragam basa lulugu/standar tapi dina obrolan sa-popoe mah bisa make basa anu henteu resmi.

2.2.2 Paragraf

Kiji karangan biasana diwangun'ku gundukan-kalimah-kalimah anu raket patalina ngarojong hiji gagasan anu gem-bleng. Éta gundukan kalimah téh disebutna paragraf atawa alinea. 2.2.2.1 Harti Paragraf
Kurutkeun Bfeilai Pustaka, paragraf nya éta bagian wa-cana anu ditandaan ku jajaran munggaran nu ditulis ngelok ka jero atawa spasina leuwih; ragam paguneman ganti jajaran; jajaran anyar dina tulisan (1990:22). Paragraf nya éta ba-

gian bab dina hiji karangan (biasana. ngabogaan hiji ide poko sarta nulisna dimimitian ku jajaran anyar); alinea (1990:6^8). Paragraf nya éta hiji beungkeutan pikiran anu panjang jeung legana leuwih •fei kalimah. Paragraf mangrupa kumpulan kalimah-kalimah anu raket patalina pikeun ngawa.-., ngun hiji ide (Gorys Keraf, 1980:62). Paragraf mangrupa inti pikeun ngebrehkeun pikiran dina hiji karangan CSabart-i Akhadiah, dkk., 1990:1^).

Dina paragraf tinang'tu.eya gagasan pamikiran anu ha-yang dijentrekeun. Gagasan-gagasan bakal jentre ku ayana pedaran-pedaran panglengkep anu ngarojong pikiran tadi. Cindekna, unggal paragraf téh boga hiji gagasan utama anu dirojong ku sakumna kalimah anu mgawangun éta porngraf.

2.2.2.0£i Guna

Ouna paragraf anu utr?.ma nya éta pikeun nyirian ayana topik anyar atawa pikeun rekarkeun topik samemehna. Perha-tikeun conto ieu di handap. taun ieu loba nu ngasongkeun jurkam anu nga-rora. Tangtu wae kaljiwan tujuan hayang nganjang ka pageto meureun, araheun jaga .

Salah saurang di antarona anu nyongcolang téh nya éta Evita Asmalda Prayitno, S.H. Lalarapohan karierna lir ibarat meteor. Dua kali milu nyolok, katilu kalina geus kapilih ja-di ca'.eg. Jeung nomer jadi deuih. Jaba keur DPR pusat deu-ih. Mana kitu oge kader istimewa raanehna téh.

(Qalura T Hinggu IV, Mei 1992)

Dina dua paragraf di luhur ebreh ayana dua topik anu beda. Paragraf munggaran mah nyaritakeun 'kampanye' , se-³. dengkeun paragraf kadua mah nyarita-keun ' Evita Asmalda Pra-yitno, S.H. salah saurang jurkam ngora'. Tapi dua paragraf di luhur te"n raket patalina sabab mangrupa dua paragraf munggaran anu dicutat tina hiji wacana.

Lian ti nandaan ayann topik anyar, paragraf bisa nga-/. gampangkeun ayana konsentrasi. Ku ayana paragraf nu maca bisn eureun heula nu wajar. Nu maca bisa museurkeun heula pimikiran lamun aya iial-hal anu perlu dipikir. Nu maca bisa konsentrasi heula mikiran tema anu aya dina éta paragraf. . 2.2.2.3 U.nsur-ungur, Paragraf

Paragraf nya éta hiji model karangan anu diwangun ku s?.babaraha kalimah anu aya patuln-pntalina jeung nga-bogaan hiji pikiran utanu? anu ngajiwaan éta karangan. Mi-lik kana wangenan ieu, katiten ayana unsur-unsur pa.ragraf.

1) Pikiran utama

Mangrupa pikiran anu ngajiwaan hiji paragraf.

2) Pikiran panainbah

Mangrupa pikiran anu ngajehtrekeun pikiran utama.

3) Kalimah utama

Kalimah tempat ayana pikiran utama.

4) Kalimah panambah

Kalimah tempat ayana kjalimah panambah.

Uumasar pereican uncur-unsur paragraf di luhur, bisa dicindekkeun yén unggal paragraf diwangun ku sababaraha kalimah. Unggal paragraf diwangun ku kalimah utama (anu ngandung pikiran utama) jeung hiji atawa sababaraha kali-

man panambah (anu ngandung pikiran panambah). Tapi teu kitu, dina kanyataanana mah aya paragraf anu diwangun ku sa-kalimah. Hal ieu dilantarankeun:

1) éta paragraf kurang hade dimekarkeunana ku nu Nulis. Nu Nulis kurang nyangkem hakekat paragraf.

2) dihindarkeun ku pangarang. Manehna ngebrehkeun gagasan lain piye keun dimekarkeun- atawa r-ek dimekarkeun. Ana dina paragraf-paragraf satuluyna.

2.2.2.2 Cara Nulis

Aya dua cara nulis paragraf nya éta cara ngelok jeung cara lempeng, *-/_ .-

1) Cara ngelok

Jajaran nunggaran dina unggal paragraf ditulis ngelok ka jero, Cara ngelok ilahar clipake".

Contona:

Mimitina mah nu dipake tumpang maen ten teu pira ragan ukur siki kayu api. Lila-lila naek kana tumpang duit, ti sapeseran naek-naek nepi ka saketipan, tungtungna roneakeun perak-perak.

Perbawana maen lamun eleh matak panas hate jeung pusir-g. Ngadak-ngadak wani pulang-paling, babakuna ma-ling duit kolot atawa maling barang-barang nu beunang digadekeun. Lamun di iinah kolot geus taya palingen, nya sok tuluy nyayab ka imah tatangga.

(Babalik Pikir: Samsudi)

2) Cara lempeng

Beda jeung cara ngelok, paragraf anu make cara lempeng mah unggal kalimahna ditulis lempeng. Cara ngabedakeun hiji paragraf jeung paragraf sejen nya éta ku cara dihindarkeun saspasi. Contona:

Dina hiji poe dewek maen domino jeung b, rudak tatangga, tumpang duit.

Tempitna di kebon awi ngarah teu dibuburak ku kolot-kolot. Harita dewek mawa pa.wit téh rada ge-de oge aya kana saringgitna. Demi pavitna nya éta ladang ngrgadekeun iket. Iketna beunang maling ti paman dewek.

Dasar harita dewek geus gede teuing dosp, maen domino téh eleh. Ku lantaran hayang nyusul pawit, dewek nepi ka ngajalankeun licik tapi kaburu kanyahoan ku musuh dev/ek. Atuh teu kira-kira bae musuh téh ngambekna,, datang ka wani nampiling ka dewek. Ari dewek da puguh je-lema keur kabungbulengan, eukeur mah eleh duit, katu-rug-turug aya nu nyabok. Teu antaparrah deui tuluy dse-wek nyabut peso rek ngamuk ka musuh-musuh dewek tea, atuh. buriak bae musuh-musuh lalumpatan bari tingjarerit menta tulung.

(Babalik Pikir: Samsudi)

2.2.2.15 Sarat-g.3 rat,

Paragraf

Paragraf anu hade kudu gampang k^ac^angkem, miboga hiji gagasan anu gembleng, tur susunana hade. Kalimah-kalimahna henteu ngan ukur bisa mekarkeun hiji gagasan tapi kudu sam-bung-sinambung deuih. Unggal kalimah kudu ngarojong kalimah sejenna anu museur kana hiji gagasan. Pikeun ngav/angun ka-limah-ka limah anu susunanana jener, nu nulis kudu nyusun ka limah-ka limah dumasar hiji susunan anu logis tur sam-bung-sinambung . Pevrhatikeun conto ieu di handap.

Dina dunya sinden, urang v/anoh ka nu ngaranna Ciclh Cangkurileung. Cangkurileung mah ilaharna gc sok cerewed. ... Trio Kucicha ge carerev/ed. Trio Kucicha mangrupa grup dangdut di Bandung.

^ Dina conto paragraf di luhur katiten yén éta paragraftéh aya sarabung-sinambungna mah Ckatingali tina kecap nu matalikeunana: Cich Cangkurileung'-cangkurileung cerewed; Iric kucicha - grup dangdut) tapi sobenerna nembongkeun pa- • jurawetna pikiran/logika. Ku kituna, éta paragraf lain mangrupa paragraf anu hade.

3andingkeun jeung conto paragraf ieu.

Diajar ngulik basa téh ngagebraykeun perspektif nu hade enggoning ngaderes proses mental (jalan pikiran) para pa-nyaturna. Rumus/hukum-hukum tatabasa struktur jero nu aya dina otak panyatur dibawa ti barring lahir. Ti barang lahir pany-. tur geus dilengkepan ku konsep-konsep jeung struktur jero nu sifatna universal, taya hubunganana jeung kungsi atawa henteuna diajar basa, atav/a jeung tingkat kacerdasan para panyatur. Jadi, basa jeung jalan pikiran téh mangru-pa d-aa sistem nu otonom, mandiri, tur sev/ang-sev/angan.

(Kama Yudibrata, spk., 1990:3)

Be da jeung conto paragraf nu tadi, paragraf ieu mah nyumponan sarat-sarat ngav/angun paragraf. Éta paragraf miboga hiji gagasan anu gembleng (koh^asi) nya éta ngeunaan basa jeung jalan pikiran; samhung-sinambungna antar kalimah oge dalit. Unggal kalimah silih rojong museur kana hiji gagasan (koherensi). Cindekna, paragraf di luhur téh diwa-ngun ku kalimah-kalimah anu koheren jeung kohesif.

Tina conto di luhur bisa dicindekkeun yén sarat-sarat ngawangun paragraf téh aya tilu. 1) Kohesi ("kesatuan' dalitna eusi)

Anu dimaksud kohesi nya éta ye"n sakumna kalimah anu ngnwangun hiji paragraf museur kana hiji ide/gagasan nu So.rua. Hiji paragraf ngan miboga hiji gagasan utama. 2) Kohi'rensi C'kepaduan' kakompakan wangun)

Koherensi nya éta kakompakan hubungan antarkalimah an% ngawangun hiji paragraf. Unggal kalimah dihubung-keun ku sarana koherenr-.i ngarah kalimahna koherea.

3) Ayana ide anu dimekarkeun

Unggal paragraf disusun ku kalimah-kalimah anu mangrupa wincikan tina hiji ide/gagasan e'ta paragraf.

2.2.2,6 Rupa-rupa Parogrnf

Paragraf bisa dibagi-bagi dumasar tujuanana jeung tempat a^ana~ kalimah utama. a. Babagian Paragraf Pumasar Tujuansna

Dumasar tujuanana, paragraf bisa dibedakeun jadi ti-lu rupa: 1) paragraf bubuka; 2) paragraf panghubung; jeung j>) paragraf panutup.

1) Paragraf pembuka

Paragraf pembuka digunakan untuk mengantarkan isi pokok yang akan dibahas. Untuk itu, paragraf pembuka harus menarik perhatian pembaca.

2) Paragraf penghubung

Masalah pokok yang akan dibahas dalam paragraf penghubung. Paragraf penghubung harus menunjukkan hubungan antara paragraf sebelumnya dengan paragraf yang akan datang.

3) Paragraf penutup

Paragraf penutup menunjukkan hasil dari pembahasan. Paragraf penutup bisa diwujudkan dengan: (i) ringkasan tentang ide-ide pokok/argumen-argumen yang dibahas.

(ii) Kesimpulan yang diharapkan/pandangan penulis tentang hal yang dibahas. (iii) pernyataan tentang hal-hal yang dianggap penting dalam paragraf penghubung.

(iv) klimaks yang menarik (dalam naratif). atau (v) lamun yang ditulisnya menunjukkan proses yang terjadi; paragraf penutupnya menunjukkan paragraf yang akan dibahas.

Perhatikan contoh karangan di bawah ini.

Bangsai Kabel Telepon dan Tukang Tadi

Sawitara v/aktu knliwat di daerah Bogor kabel te-lepon aya nu megatkeun, panj.-magna ampir 100 meter. Ku pihak PT Telkom, utamsna Vi/itel IV Jav/a Barat ieu polah kitu téh dianggap aya motif husus sabab kabel telepon kiwari mah lain kabel tambaga kav/as bnheula, tapi se-rat optik, fiber glass. Kawat gelas anu sagedena ngan sngede buuk, tangtuna ge pikeun umum mah taya gunano. Jaba bab^ri porarotong téh, dina nyambungkeunana oge kudu make mikroskop husus. Tapi bulan Maret kapareumnakeun di Kertasemaya Indramayu jeung di Kabupaten Serang, kabel serat optik téh geus aya nu megatkeun deui wee. "Bisa jadi aya panadahna di Tg Priok, Jakarta, ceuk Drs. Musnan Ak di hareupeun Komisi D, DPRD Jawa Barat.

Aya opatan bangsai kabel eerat optik di Indramayu jeung Serang nu geus kacerek.

Diterangkeun oge ka Komisi D ceuk Musnan, kabel corat optik dipakena leuwih optimal kapasitasna. Mun kabel biasa (tambaga) ukur bisa nampung 8000 percakapan telepon, serat optik fiber glass bisa 40.000 leuwih,

Ku mindengna serat optik aya nu raegat-megatkeun aya nu maralingan, Musnan oge teu mungkir laraun aya motif politis (sabotase), tangtuna ge ditujukeun ka Pamarentah. Ku kituna, Musnan meredih ka aparat kaa-manan, Kodim, Koramil, pihak pulisi> katut masarakat milu nslingakeun kan<? kobel telepon di wilayahna ma-sing-masing, Angot nyanghareupan Pemilu mah.

(Gdlura . Minggu III, Mei 1992)

Wacana di luhur téh diwangun ku lima paragraf. Paragraf pembuka menunjukkan masalah yang akan dibahas. Paragraf penghubung menunjukkan hubungan antara paragraf sebelumnya dengan paragraf yang akan datang. Paragraf penutup menunjukkan hasil dari pembahasan.

Bfibiagian Paragraf Dumn: sar Tern pat Aya na Kalimah Utama

Dumasar tempat aysna kalimah utama , paragraf bisa dibe" dakeun jadi opat rupa ; 1) paragraf dedutif; 2) paragraf induktif; 3) paragraf deduktif-induktif ; jeung 4) paragraf deskriptif.

1) Paragraf deduktif

Paragraf anu kalimah utamana aya di awal paragraf disebut paragraf deduktif, Anu dimaksud di awal paragraf téh bisa kalimah kahiji atawa kalimah kadua » Paragraf deduktif dimimitian ku nyai-itakeun jejer pasualan terus kana wincikan-wincikan tina jejer ta-di. Paragraf deduktif dimimitian ku ngebrehkeun hal-hal anu umum terus kana hal-hal anu

Conto paragraf dedutif:

.Squinla. téh ba.ggl all hiTJUU. Mungguhing basa hirup iwal ti miboga papagon jeung kaedah adeganstruktur anu mandiri jeung sifat-sifat katut ciri wangun jeung harti anu wen angger, miboga oge karep ran-cage (kretifitas) anu salawasna dinamis dina enggoning nyorang parobahan ti raangsa ka nangsa. Ayana parobahan ti mangsa ka mangsa téh biasana ku lantaran keuna ku pangaruh luar balukar ayana kontak basa jeung budaya lian, jeung ku lantaran ayana daya robah ku swadaya sorangan nu tumuwuh sacara alamiah.

(Panitia Perumus Kongres, 1988:21)

2) Paragraf induktif

Paragraf induktif man sabalikna tina paragraf deduktif. Paragraf induktif nya éta paragraf anu kalimah utama-na aya di ahir paragraf. Paragrafna dimimitian ku kalimah-kalimah p^nanibr-h torus kana klimaks nyatana ka-kalimah topik. "Conto paragraf induktif:

Mimiti man hayang seuri naha nulis-nulis bae kudu aya msta kuliahna. Ceuk pangrasa sanajan teu dia-jar oge da nulis man geus bisa . Tapi sanggeus ancrub diajar, anggapan di luhur téh salah kabina-bina. Ho-reng lamun hayang nulis anu hade mah, loba pisan atur-ianana. Tina ebrehan di luhur, kuring nyokot kacindek— an yén dia i'ar nui.jj..a j^gja kacida, pentingnA-

3) Paragraf deduktif-induktif

Paragraf deduktif-induktif atawa paragraf campuran nya éta paragraf anu kalimah topikna aya di awal di ahir paragraf. Paragrafna dimimitian ku kalimeh topik terus kalimah paraambah sarta dipungkas ku kalimah topik deui anu sabenerna mangrupa panganteb tina kalimah munggaran.

Conto paragraf deduktif-induktif :

Conto paragraf deduktif-induktif : Conto paragraf deduktif-induktif : f til

'•|

anu gu.mulung ting, opat asjpe k , nya éta terna,- rasa, nada, jeung amanat . Tema nya éta jejer nu keur dicaritakeun; rasa nya éta harti disawang tina sikep p.-nyatur kana tema; nada nya éta harti disawang tina sikep panyatur ka paregep; jeung amanat nya éta maksud anu ditujukeim-ku panyatur ka paregep. Hal ieu ten luyu jeung pamadeg-an Shipley anu netelakeun yén harti téh hgi.k.eXa.tn.a, n,ga-.djikjan^ hiji. tema. (sense), _r .ajs a (f e el ing) , na.da. ULQJai.L jeung amanat. (intension) .

3) Paragraf deskriptif

Beda jeung paragraf deduktif, induktif, atawa campuran paragraf deskriptif mah kalimah topikna sumebar dina unggal kalimah anu ngav/a.ngun éta paragraf. Paragraf nu kieu biasana kapanggih dina pedaran anu sifatna deskriptif (ngagambarkeun) atav/a naratif (nyarita.keun) . Conto paragraf deskriptif:

Karto -ngr-huleng sa jong jongan, garo-garo teu ateul. Bangun anu bingung ngadenge kuring rek ngadon pere di ditu téh. Boa manehnci rnch go us poho kana surat kuring bareto, atawa bareto mah ngaha-minan sotéh ukur- heueuh-heueuh bueuk.

(Mangle, No. 13⁸, 1992:28)

2.2.2.7 Pols

Mekarkeun pnragraf gumantung kana ide anu baris dipe-dar dina éta paragraf. Nu nulis bisa nyaluyukeun tulisan-anana gumantung kaperluan. Tapi nu nulis bisa mekarkeun pa-ragrafna saperti pola-pola susunan paragraf ieu:

1) Cara alamiah

Nu nulis mekarkeun pnragraf dumasar kana pola anu aya nurutkeun obyektif kajadian anu dicaritakeun. Cara alamiah ieu bisa make" dua cara nya éta nurutkeun runtuyan waktu (kronologis) Jeung nurutkeun runtuyan ruang (spasial).

(i) Runtuyan waktu (kronologis)

Susunan paragraf anu ngagambarkeun ka jadian-kajadian atawa proses-proses dumasar runtuyan waktu kaja-dianana, Contona:

Ngawitan ngagolakeun cai kinten-kinten tilu ' . atawa opat gelas. Teras leunca, tempe, salara, laja, sereh, tomat, sareng gula digebuskeun kana cai nu tos ngagolak. Bawang bodas sareng bawang beureum di-rendos sing lemes teras digebuskeun deui kavadinya sareng kecap amis tilu sendok oge uyah. Digodog du-gi ka macak-macak.

a j Minggu III, Maret 1992)

(ii) Runtuyan ruang (spasial)

•Car a ieu nungtun ka nu maca nyaritakeun ti hiji ti-tik kana titik satuluyna anu aya patalina jeung ro- •. hangan. Upamana nyaritakeun ti hareup ka tukang, ti luar ka jero, ti luhur ka handap, ti katuhu ka

•c

kenca , jsb. Contona:

Kabeneran sanajan ukur sagede pelaok geus bisa nanclebkeun imah di palataran mitoha. Da-, di dinya anu aya lahanna» Waktu salamétan leuleutikan nyala-metkeun imah, ari batur-batur anu diarondang jeung anu barabantu sagawena sacabakna di da pur jeung di imah jarongjon barang dahar, anu nguaii, anu tuhuran, anu nyate, jeung anu ngopi t'api ari Ema bet.... andiprek bae di juru nalingakeun anu sacabakna Sagawena. Teu katingali barang dahar. Teu cai-cai acan. Malah terus rurusuhan balik.

(Mnnglf T No.

, 1992:6)

2) Klr.maks jeung antiklimaks

Gagasan utama mimitina div/incipit tina gagasan anu sa-handapeunana . Tuluy saeutik-saeutik naek antukna nepi ka-na gagasan anu dianggap pangpentingna. Pola ieu disebut-na pola klimaks. Contona:

Wangunan traktor ngalaman parobahan ti jaman ka ja-man luyu jeung kamajuan teknologi anu diciptakeun ku rna-nusa. Waktu kajayaan mesin uap, aya traktor anu dijalan-keun ku mesin uap. Waktu jamah tank, traktor oge nurutan modelna kav/as tank. Tuluyna tina model ieu nya éta traktor roda rante anu ayeuna oge masih diparake. Traktor ieu mangrupa hasil ciptaan pausahaan Carterpillar. Lian ti Carterpillar, Ford oge embung eleh. Nya kitu deui Jepang. Prcduksi Jepang di Indonesia anu kamashur nya éta traktor pare anu modelna geus ngalaman parobahan tina model-model samemehna .

(Disundakeun tina seratan Keraf,

Variasi tina klimaks nya éta antiklimaks. Dina antiklimaks man nu Nulis mimitina ngebrehkeun gagasan anu di-^{an}£l."ap pangpentingna/pangluhurna terus kana gagasan anu leuv/ih handap.

3) Umu;r-h.usU8 atawa husus-umum

Dina mekarkeun p.-ragraf cara umum-husus atawa husus umum panglobana dipake. Cara umum ka husus hartina nu nu-lis mimiti ngebrehkeun hal-hal anu umum terus kana hal-hal anu husus (.= pola deduktif). Spbalikna cara husus-umum man nu nulis mimiti ngebrehkeun hal-hal anu husus terns kana hal-hal anu sifatna umum (= induktif).

55

Conto paragraf cara uraum-husus

Komposisi carita nya éta tata susun cara ngagambarkeun kajadian. i'ata susun ieu raket. patalina jeung plot. Ay a. dua cara ngagambarkeun kajadian anu bisa di-gunakeun ku pangarang nya éta komposisi analog! jeung komposisi kontras. (Rangkuman jeung Anslisis Bac. Sastra)

Centu paragraf cara husus-umum

Nganalisis karya sostra kudu diluyukeun jeung nao.n-naon anu dipoga ku karya sastra anu dianalisis. Alus gorengna hiji karya anu jadi pnkakas pikeun ne-pikeun eusi hate kudu diukur ku norma-norma anu man— diri anu beda jeung ukuran karya-karya lianna. Hal lev. téh luyu pisan jeung salah sahiji pamadegan anu ngebrehkeun yén'sastra mangrupa. hiji v/angunan komuni-ka, 'o". anu miboga sifat-oifat jeung disiplin anu qjandi-ri.

(Rangkuman jeung Analisis Bac. Sastra)

2.2.3 E.lahan

Lamun urang nulis, tangtu kudu merhatikeun perkara ejahan. Perkara ejahan

moal dipedar pnnjang lebar tapi gu-rat baaagna bae. 2.2.3.1 Harti E.lahan

Nurutkeun Badudu (1979:31) ejahan nya éta ngalam-ba.ngkeun fonem ku huruf.

Atav/a cara/aturan nulis kecap-kecap ku huruf dumasar disiplin ilmu basa

(Tarigan, 1985: 7). Ejahan mangrupa sakumna aturan nu nge"brehkeun kumaha carana ngagambarkeun lambang-lambang sora jeung kumaha hu-bungan r.antara éta lambang (misahkeunana étawa ngahijikeun-ana) dina hiji basa (Gorys Keraf, 1979:51). Ejahan mangru-

Ciii) Kecap rajekan

Civ) Kantétan kecap

(v) Kecap sulur

Cvi) Kecap psngantet

(vii) Angka jeung lambang bilsngan 2} Cara Nulis unsur serepan c. Aisfek sintaksis

— Cara nandaan omongan ku tanda baca Ci) Tanda titik (.) (ii) Tanda koma (,) (iii) Tanda titik koma (;) Civ)' Tanda titik dua (:) Cv) Tanda geret (-) Cvi) Tanda pisah (-) (vii) Tanda elipsis (...) (viii) Tanda tanya (?) (ix) Tanda panyeluk (!) (x) Tanda kurung CC...)) (x.l) Tanda kurung siku () Cxii) Tanda kekenteng ("...") Cx.iii) Tanda kekenteng uunggal C'... (xiv) Tanda gurat condong (./) (.xv) Tanda panyingget (Apostrop) (')

Lampiran 1

Pikeun nerapkeun tiori-tiori anu geus diebrehkeun tadi, dina bagian ieu baris ditulis hiji conto karangan. Raraga karanganana mah saperti anu geus ditulis dina bab II. Tapi. ngarah babari ngabandingke unana antara ide jeung ebrehan idena, ayeuna urang tulis deui sraraga karaaganana kakara kana hasil karyana anu mangrupa hiji karangan.

Conto:

TAMPIAN DI PASISIAN

I. Bubuka

Nganjang ka pasisian

II. Fungsi Tampian

2.1 Mangrupa sarana sosial pikeun miara kabersihan Jeung kasehatan masarakat pasisian

2.2 Bisa ngadatangkeun ilham ka seniman

III. Tampian disawang tina jihat sosial, ekonomi, jeung aga-ma 3«1 Tampian nuduhkeun kahirupan sosial-ekonomi masarakat

Parisian 3.2 Tampian henteu nyumponan norma agama

IV. Pan at up

Harepan nu Nulis: Tampian jadi tempat anu buni59

Lampiran 2.

TAMPIAN DI PASISIAN

Sababaraha taun kaliwat, kuring nganjang ka Ki Adi nu bumen-bumen di pasisian di wewengkon Purwakarta. Ku nyong-kabna hawa panas mun kongan mah hayang mandi lima kali sa-poe. Anehna, batan gebrus mandi ti beurang, kalah milih hare udang bayeungyang. Lain pedah euweuh cai. Cai mah ngago-lontor di pancuran lebakeun imah. Atawa caina kotor? Lain deuih. Cai mah sakitu herangna. Puguh bijilna oge ti sirah cai, Hanjakal tampianana ... nembrak. Najan teu aneh ninga-li tampian,, harita mah teu wudu boga rasa ragab. Alatan éta, mandi téh muru subuh atawa nunggu poek* Padahal urang lembur éta mah wayah kumaha oge teu jadi halangan. Geus bisa. Geus teu ragab deui.

Tampian, nurutkeun K-amus Bpsa Sund.a. susunan LESS, harti-na tempat mandi, boh di walungan, boh di pancuran. Tampian teu kuraRg teu leuwih minangka sarana sosial pikeun miara ka— bersihan jeung kasehatan masarakat pasisian. Sabab, umumna tampian mah lain milik pribadi. Tapi lamun dikaitkeun jeung jihad sen^n mah, bisa wae tampian baknl nuduhkeun undakan ka—

hirupan sosial, budaya, jeung agama masarakat di dinya. Kuma— ha jeung di mana, kabiasaan m-nndi sapopoe, jadi ciciren ti go-longan sosial mana datangna hiji jalma. Paling copel geus ne-pi ka mana gaulna. Sarana jeung wangunan tempat mandi teu bisa dileupaskeun tina undakna peradaban. 60

Tampian jeung Kamiskinan Ayana tampian di pilemburan geus jadi bagean nu teu bisa

dipisahkeun tina alam pagunungan nu he jo ngemploh, beresih ti-na polusi.

Jeung weningna cai walungan nu nyirikeun tingtrim na kahirupan tepiswiring.

Jeung cur-corna cai pancuran nu nga-janggelek jadi musik alam. Jeung tempat siram nyi mojang desa nu rambutna panjang, kulitna koneng umyang. Tampian geus jadi bagian kaendahan alam anu matak ngahudang rasa para bujangga.

Ngadatangeun ilham pikeun seniman. Tembang, puisi, atawa . film nu ngagambarkeun kahirupan pasisian tara kaliwat minton-keun mojang desa keur siram di tampian.

Kaendahan sarupa kitu lain wungkul alus dikeker ku mata kamera tapi oge ku mata ... karanjang. Kaasup Ueuheung ukur jadi korban ngeceng ria man.

Saurang wanoja nu keur mandi di tampian_f. kungsi kudu ngalaman nasib naas, diperkosa deungeun. Wanci sore hujan ngaririncik, si wanoja keur jongjon mandi.

Bakating jongjon teu karasa make nangtung sagala. Padahal mun teu nangtung ge, sakalieun aya nu ngaliwat luhureun tampian, pasti nu ngaliwat téh babalieuran.

Ceuk pikir si wanoja horita, keun da euv;euh nu nllincakeun ieu.

Ka ditu kebon ka dieu sawah. Bet jauh tina panyangka. Tina sela-sela da-puran awl aya sapasang panon nu sarua jongjonna nenjo ka le-bah- tampian. Simpena kaayaan ngondang panggoda sétan. Nu bo-ga sapasang panon tea nekad.

Turun, moro ka si wanoja nu keur mandi. Ieu kajadinn kungsi dilaporkeun ku Harian Pikiran Rak-yat t sawatara waktu kaliwat.

Hiji hal teu bisa dipisahkeun jeung tampian, nya éta ma-61

salah kahirupan sosial ekonomi masarakatna. Nepi ka kiwari, mangpirang-pirang desa masih keneh mangrupa kantong-kantong kamiskinan. "Tong era-era lamun nyarita soal kamiskinan. Di urang aya 21,500 desa nu can bisa leupas tina garis kamiskinan," cek Ir. Soehoed Warnaen, Dirjen Bangdes. Sigana urang ga moal era jeung moal pati salah lamun ngaitkeun soal tampian jeung masalah kamiskinan di pasisian, Mun baroga duit ge, piraku daek mandi di walungan atawa di pancuran. Tangtuna ge nyarieun kamar mandi sorangan. Dialus-alus, make porslen, lampolana mareuli bathtub. Pan ieu mah boro-boro mikir ka lebah dinya. Loba keneh nu hirup dapon kacumponan pangabu-tuh sapopoe.

Tampian jeung Kaimanan

Para ahli Sosiologi, kalawan gampang ngabagi masarakat jadi dua golongan masarakat dayeuh jeung masarakat desa/pa-sisian. Lamun dayeuh kasebut geus modern, pasisian mah masih keneh tradisional, Urang dayeuh gumantung kana industri, pasisian mah- kasohor agraris. Cara gaul di dayeuh, rasional, individual sabalikna di pasisian pinuh ku emosi,' aJen go-tong royongna masih kandel. Masarakat pasisian leuwih cepel kana agamana, religius. Demi urang dayeuh, pajarkeun kurang religius.

Per' «ara ciri masarakat pasisian nu leuwih religius tea, bener, ksrasa pisan suasana masarakat nu cepel kana agama téh. Tap! di sagigireu éta aya bukti-

bukti nu bakal nyawad kana pamadegan di luhur. Ulah kuciwa lamun ayana tampian62 jeung kabiasaan mandi di tampian, saestuna ngagugat kana ajen kaimanan masarakat pasisian. Kumaha tampian bisa ngagugat ka-imaan? Ngariksa orat mangrupa sabagean kawajiban jalma nu ari-man. Kalawan teu aya maksud nyapelekeun kana agama 3eung adat istiadat hiji masarakat, saperti masarakat Ball contona, urang tangtu ngabogaan kapentingan pikeun ngarekayasa sangkan tampian jadi tempat nu buni. Mere katenangan ka nu mandi. Sangkan teu aya semah nu eraeun mandi ti beurang. (Endang Taryana). (Galura_T Minggu I, Mei 1992:15)

DAFTAR PUSTAKA

- Agustia)!., Yani Jauhartini. 1983. "Batian Pangajara.n Ngarang Basa Sunda pikeun SMP di Kotamadya Bandung" (Skripsi). Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah FPBS IKIP Bandung. Akhadiah, Sabarti. dkk. 1991. Pembinaan Kemampuan yien.u3.is Bahasa Indonegi-Ji. Jakarta: Erlangga . Arifin, E. Zaenal. 1987. Peniilisc\ñ Karpngan. 1 1 mi ah demean Ba.ha.sa Indonesia yan.ff- Benar. Jakarta: Melton Putra . Brooks, Cleanth. dan Robert Penn V/arren. 1979. Modern Rhe- _tor-lch. New York: Harcourt Brace Jovanovich, Inc. "Cipta Loka Caraka . 1976. Téhnik Mcn^- 'rr.nf^1: . Jakarta: Yaye- san Kanisius. Ildimadja, Aoh K. 1981. Sen.1 He.nKorr.njt. Jakarta: Pustaka Jaya . Jurusar. Besa 3eung Sastra Sunda . 1989. P?-L?-n Kgeraa E.lahan E&.ga, Sunda . Bandung: Rahmat Cijulang. Lembaga Baea jeung Sastra Sunda. 1985* Ka,n\us. Un),uni Ba.sa. 4s... Bandung: Tarate. Keraf, '3orys. 198^-. Komposisi. Ende : Nusa indah. — ——. . 1987. Pik_PJ &aR GRYJL Bahasa. Jakarta: Gramedia. ———. . 1989. Argument a sj daA Nar a,si, . Jakarta: Gramedia. Moeliono, An ton A. (ed.). 1988. Tat a Bahass, Baku Bahasa In~ s.. Jakarta: Balai Pustaka. Muhyidln, Tatang Setia. 1988. \rItinp; Paragraphs s_nd Models and. Exercises. Jakarta: Departemen Pendidikan dan Kebudayaan. 63Parera, Jos Daniel. 198^-. Bela.lar Menftemukpkon. Pen da pal.. Jakarta : Erlangga. . ———. . 198?. Me Nulis Tertlb dan Sistem?tik. Jakarta: Er- ie ngga. Poedja-vijatna. 1985. Logika. Files fat Berfikir. Jakarta: Bi- ne. Aksara . Poerwadarminta. 1971+. Bahss.a Indonesia unt.uk Kgran& Meqga- rang. Yogya: U.P Indonesia. Rauiak, Abdul. 1990. Kalimat Efektif: Struktxxr. Ggya, d^ Xar riagl . Jakarta: Gramedia. Rusyana, Yus . 1982. Metode Pengg..1aran Sastra. R^ndung: Gu- nung La rang. Sakri, Adjat. 1988. Bela.lar Kenulis Lewat Paragraf . Bandung: Institut Teknologi Bandung. Salraun, M.A. 1963. Kandaga Kasusastraan Sunda . Bandung: G_a- Smith, William F. dan Raymond I). Liedlich. 1977. Rhetoric

HOT. Today. -New York: Harcourt Brace Jovanovich, Inc. Soedjito. 1988. Kalimat Efektif. Bandung: Remaja Karya. Sudaryat, Yayat. 1992, "Ulikan Wacana Basa Sunda". Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah FPBS IKIP Bandung. Sudjana, Nana. 1988, Tuntunan Penyusunan Karya Ilmiah. Bandung: Sinar Baru. Tarigan, Henry Guntur. 1982. Menulis Sebagai Suatu Keterampilan Berbahasa. Jurusan Pendidikan Bahasa Indonesia FKSS IKIP Bandung. ————. 1987. Pengajaran Wacana. Bandung: Angkasa. Widayamartaya, A. 1987. Kreatif Mengarang. Yogyakarta : Kaniate,